

บทที่ 5

การศึกษาเปรียบเทียบความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลี กับหลวงวิจิตรวาทการ

ความนำ

การศึกษาเปรียบเทียบความคิดทางการเมืองเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน การแสวงหาความรู้ความเข้าใจทางการเมืองของมนุษย์ที่ติดตัวมาแต่กำเนิดโดยธรรมชาติ เมื่อมนุษย์มีความรู้ความเข้าใจตลอดจนความเชื่อในทางการเมือง ต่อเมื่อได้เกิดปรากฏการณ์ทางการเมืองที่คล้ายคลึงกันขึ้นมาอีก หรือเกิดปรากฏการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างจากความเชื่อเดิมออกไป โดยธรรมชาติของมนุษย์แล้วก็จะทำให้เกิดการเปรียบเทียบปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อใช้ประกอบในการตัดสินใจ โดยอาศัยการพิจารณาจากปัจจัยหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นในเรื่อง เงื่อนไขของเวลาและสถานที่ ตลอดจนบริบททางการเมืองขณะเกิดปรากฏการณ์ทางการเมืองนั้น ๆ ขึ้น ยิ่งถ้าเป็นการศึกษาเปรียบเทียบความคิดทางการเมืองของนักคิดหรือนักปรัชญาการเมืองจากงานประพันธ์ที่ทิ้งไว้ภายหลังจากที่ผู้ประพันธ์เสียชีวิตไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ทำให้หมดโอกาสในการให้คำตอบข้อสงสัยแก่ผู้ศึกษาเปรียบเทียบ สิ่งที่ได้คงเป็นเพียงอาศัยการตีความตีความจากงานประพันธ์ที่นักคิดหรือนักปรัชญาการเมืองได้ประพันธ์ทิ้งเอาไว้ ซึ่งแนวทางการตีความตีความก็ขึ้นอยู่กับแนวทางของผู้ศึกษาตีความแต่ละคนที่ไม่เหมือนกัน นอกจากนี้ก็ยังมีปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อในเรื่องของการตีความตีความอีกหลายประการด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของภาษาที่ได้สื่อถึงผู้อ่านอย่างตรงไปตรงมา หรือซ่อนความหมายที่แท้จริงไว้ในตัวบท หรือสื่อออกมาดูแล้วมีหลายความหมายแต่แฝงความหมายที่ประสงค์จะสื่ออย่างแท้จริงไว้เพียงความหมายเดียว ตลอดจนบริบททางการเมืองขณะประพันธ์งานเขียนตัวบทของผู้ประพันธ์ และบริบททางการเมืองขณะ

ศึกษาตัวบทของผู้ทำการศึกษาเปรียบเทียบ รวมทั้งปัจจัยอื่น ๆ อีกหลายประการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยนำมาประกอบการตีความตัวบทในการศึกษาเปรียบเทียบความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีกับหลวงวิจิตรวาทการในครั้งนี้

การเปรียบเทียบความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีกับหลวงวิจิตรวาทการ

ผลจากการที่ทำการศึกษาวิจัยในเรื่องความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลีเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับความคิดทางการเมืองของหลวงวิจิตรวาทการโดยอาศัยความคิดทางการเมืองใน "เจ้าผู้ปกครอง" ของมาคิอาเวลลีกับความคิดทางการเมืองใน "งานเขียน" ของหลวงวิจิตรวาทการที่ได้ประพันธ์ไว้มาเป็นตัวแบบในการศึกษาเปรียบเทียบ ทำให้ผู้ศึกษาวิจัยพบว่ามีประเด็นลักษณะความคล้ายคลึงที่สำคัญ รวม 8 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ความคิดในเรื่องของอำนาจ การก้าวขึ้นสู่อำนาจ การขยายอำนาจ และการรักษาอำนาจไว้ให้ยาวนาน

มาคิอาเวลลีไม่ได้ให้ความสำคัญกับเจ้าผู้ปกครองที่ก้าวขึ้นสู่อำนาจโดยการสืบสันตติวงศ์ เพราะการธำรงรักษาอำนาจไว้ไม่ยุ่งยากซับซ้อน ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนเคยชินต่อความเป็นอยู่อย่างปกติสุขอยู่แล้ว แม้จะมีการเปลี่ยนตัวเจ้าผู้ปกครองคนใหม่ ความเป็นอยู่ตลอดจนวิถีชีวิตก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ปฏิกริยาตอบโต้ต่าง ๆ ก็จะไม่ผิดจากเจ้าผู้ปกครองคนใหม่ที่มาคิอาเวลลีให้ความสำคัญก็คือ เจ้าผู้ปกครองที่ก้าวขึ้นสู่อำนาจโดยใช้กำลังหรือกุศโลบายทางการเมือง หรือโดยการกระทำเยี่ยงโจร เพื่อการรักษาอำนาจไว้ให้ยาวนานเจ้าผู้ปกครองคนใหม่ประเพณีจะต้องทำลายล้างครอบครัวเก่าตลอดจนเชื้อสายของผู้ปกครองเก่าให้หมดสิ้น เพราะคนที่ตายแล้วไม่สามารถที่จะลุกขึ้นมาแก้แค้นได้ มนุษย์เราจะลุกขึ้นมาแก้แค้นได้เมื่อถูกทำร้ายเพียงเล็กน้อย

แต่จะไม่สามารถลุกขึ้นมาแก้แค้นได้เมื่อถูกทำร้ายที่ยิ่งใหญ่ การฆาตกรรมผู้เป็น
 ปฏิปักษ์ย่อมจะดีกว่าที่จะทำการยึดทรัพย์ เพราะคนจะลืมการตายของบิดาตนง่าย
 กว่า การสูญเสียทรัพย์มรดกที่จะได้รับ ดังนั้น เจ้าผู้ปกครองจะต้องปฏิบัติตนให้
 เป็นได้ทั้ง เยี่ยงมนุษย์และเยี่ยงสัตว์ ที่ว่าเยี่ยงมนุษย์ก็คือคุณสมบัติของการต่อสู้
 ด้วยสมองอันได้แก่การต่อสู้ทางกฎหมาย ส่วนที่ว่าเยี่ยงสัตว์นั้นก็คือคุณสมบัติของ
 การต่อสู้ด้วยกำลังและเล่ห์กล ซึ่งเจ้าผู้ปกครองจะต้องรู้จักที่จะเป็นได้ทั้งมนุษย์
 และสัตว์ในเวลาเดียวกัน สำหรับสัตว์แล้วเจ้าผู้ปกครองจะต้องเลือกเอาสัตว์
 สองชนิดมาเป็นตัวแบบคือ "สุนัขจิ้งจอก" กับ "ราชสีห์" ทั้งนี้เพราะหากจะ
 เป็นราชสีห์ก็จะมองไม่เห็นกับดัก และหากจะเป็นเฉพาะสุนัขจิ้งจอกก็จะไม่
 สามารถทำให้สุนัขปากแล้ว ฉะนั้น เจ้าผู้ปกครองจึงจำเป็นต้องเข้าใจปฏิบัติตน
 ตามวิถีของสัตว์เดรัจฉาน ก็จึงเลียนแบบทั้งสุนัขจิ้งจอกและราชสีห์รวมกันไป
 ทั้งนี้ เพราะราชสีห์มีจุดอ่อนตรงที่อาจจะต้องกับดักโดยง่าย ส่วนสุนัขจิ้งจอกมี
 จุดอ่อนตรงที่ไม่อาจจะหลบหนีความดุร้ายกระหายเลือดของฝูงสุนัขป่าได้ เจ้าผู้
 ปกครองจึงพึงปรารถนาคุณสมบัติของสุนัขจิ้งจอก เพื่อให้มีเล่ห์หลบหลีกกับดักทั้ง
 ปวงที่วางไว้ และพึงปรารถนาคุณสมบัติของราชสีห์ เพื่อให้มีพลังอันเหี้ยมหาญ
 ต่อสู้กับการคุกคามของสุนัขป่าได้ และเจ้าผู้ปกครองหากจะยึดสัจจะมากเกินไป
 บางครั้งอาจจะเป็นผลร้ายแก่ตนเอง ฉะนั้นหากหมดความจำเป็นหรือไม่เอื้อต่อ
 สถานการณ์ เจ้าผู้ปกครองก็ไม่จำเป็นต้องรักษาสัจจะนั้นอีกต่อไป เจ้าผู้ปกครอง
 ที่จะต้องรักษาอำนาจไว้ให้ยาวนาน จะต้องรู้จักการเป็นผู้ไว้คุณธรรมและจะต้อง
 รู้จักใช้หรือไม่ใช้ตามความจำเป็น รู้จักซ่อนเร้นสภาพความเป็นสุนัขจิ้งจอกและมี
 ศิลปในการเสแสร้ง ถ้าจำเป็นตามสถานการณ์เจ้าผู้ปกครองจะต้องรู้จักเดินทาง
 เข้าสู่เส้นทางเลว แต่จะต้องพึงระวังที่จะไม่แสดงพฤติกรรมออกมาให้ถูกจับได้
 โดยพยายามสร้างภาพลักษณ์ให้คนทั่วไปเห็นว่า เจ้าผู้ปกครองเป็นผู้ที่เปี่ยมล้นไป
 ด้วยคุณธรรม เมตตากรุณา และที่สำคัญคือจะต้องเป็นผู้ที่เคร่งต่อศาสนา เหตุที่
 เจ้าผู้ปกครองต้องทำเช่นนี้ก็เพราะมนุษย์โดยทั่วไปจะวินิจฉัยตามที่มองเห็นไม่ได้

วินิจฉัยตามที่สัมผัส เจ้าผู้ปกครองที่จะรักษาอำนาจไว้ให้ยาวนาน มาคิอาเวลลี ได้กล่าวถึงหลักการที่สำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า ใครก็ตามที่ทำให้ผู้อื่นมีอำนาจ มากเกินไปก็เท่ากับเป็นการทำลายตัวเอง เพราะอำนาจถ้าไม่เกิดขึ้นโดยความ สามารถก็เกิดขึ้นโดยกำลัง ฉะนั้นเจ้าผู้ปกครองจึงต้องพยายามมิให้ผู้ใดมีอำนาจ เกินกว่าที่จะควบคุมได้อย่างเด็ดขาด¹ จะต้องทำทุกอย่างเพื่อรักษาอำนาจไว้ ให้ยาวนานโดยไม่คำนึงถึงคุณธรรมและจริยธรรม การพิชิตผู้แพ้ให้จงรักภักดีที่ เหมาะสมที่สุดก็คือ การพิชิตอย่างราบคาบโดยไม่เปิดโอกาสให้ผู้นำของฝ่ายแพ้ ไม่ว่าระดับใดหลงเหลือให้เป็นเสี้ยนหนามต่อไป

หลวงวิจิตรวาทการได้ประพันธ์งานเขียนซึ่งได้กล่าวถึงเรื่องของ อำนาจ การก้าวขึ้นสู่อำนาจ การขยายอำนาจ และการรักษาอำนาจไว้ให้ ยาวนาน เพื่อเป็นการสะท้อนความคิดทางการเมืองของผู้ประพันธ์ที่ตั้งใจจะสื่อ ถึงผู้อ่านว่า การสร้างควมยิ่งใหญ่เพื่อก้าวขึ้นสู่อำนาจนั้นไม่มีใครได้มาเปล่า ๆ แต่จะต้องได้มาด้วยการแย่งชิง ด้วยเล่ห์กลโกง หรืออุศโลบายที่แยบยลทาง การเมือง และต้องทำลายล้างฝ่ายตรงข้ามโดยไม่ต้องคำนึงถึงศีลธรรมหรือ จริยธรรม โดยหลวงวิจิตรวาทการได้กล่าวไว้ในงานเขียนชื่ออุศโลบายสร้าง ความยิ่งใหญ่ไว้ตอนหนึ่งว่า "ตัวอย่างในประวัติศาสตร์ของไทยเราเองก็มีอยู่ เป็นอันมาก ไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าพระเพทราชาหรือพระเจ้าเสือไม่เป็นผู้ยิ่งใหญ่ ทางอำนาจวาสนา ท่านทั้งสองนี้ได้สร้างอำนาจขึ้นมาด้วยความเฉียบแหลมด้วย เล่ห์เหลี่ยมอุศโลบายนานาประการด้วยความสามารถในการทำรัฐประหาร แย่ง ราชสมบัติจากทายาทโดยชอบธรรมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถือนำนาจ เต็มเปี่ยมอยู่ในมือ การกระทำของท่านทั้งสองนี้เป็นตัวอย่างแห่งความยิ่งใหญ่

¹ สมบัติ อารังชญวงศ์, การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เอส แอน จี กราฟฟิค, 2538), หน้า 98

ทางการเมืองแท้ คือไม่ต้องนึกถึงศีลธรรมหรือความผูกพันทางจิตใจ ชำาได้ไม่เฉพาะแต่ศัตรูแม้มิตรก็ฆ่าได้ ถ้ามิตรนั้นจะไม่เป็นประโยชน์อะไรอีกต่อไป เช่น เจ้าพระยาสุรสงคราม² และการก้าวขึ้นสู่อำนาจนั้นจะต้องทำลายล้างฝ่ายตรงข้ามให้สิ้นซาก เพราะหากปล่อยทิ้งไว้ก็จะหวนกลับมาทำลายและแย่งชิงอำนาจจากเราไป ซึ่งในเรื่องนี้หลวงวิจิตรวาทการได้กล่าวไว้ในหนังสือมหาบุรุษความตอนหนึ่งว่า "...พระเจ้าฟิลิป (พระราชบิดาของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช) มีพระชายาใหม่อีกคนหนึ่ง เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว พระชายาคนใหม่พยายามจะตั้งให้บุตรของตนเป็นพระเจ้าแผ่นดินและตนเองเป็นผู้สำเร็จราชการ อเล็กซานเดอร์ทราบความข้อนีจึงฆ่าเสียทั้งแม่ทั้งลูกแล้วขึ้นครองราชสมบัติ..."³ หลวงวิจิตรวาทการยังได้กล่าวถึงการสร้างความยิ่งใหญ่ด้วยกลโกงแย่งชิงเอียงจอร์ ดังปรากฏในหนังสือกุศโลบายสร้างความยิ่งใหญ่ที่กล่าวถึงโคลัมบัสกับอเมริกา เวสปุจจี ความตอนหนึ่งว่า "ความแตกต่างระหว่างโคลัมบัสกับอเมริกา เวสปุจจินั้น คือว่าโคลัมบัสเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่ไม่รู้จักใช้กุศโลบายสร้างความยิ่งใหญ่ ส่วนอเมริกา เวสปุจจี ไม่ใช่ผู้ยิ่งใหญ่อะไรแต่รู้จักกุศโลบายสร้างความยิ่งใหญ่เลยยิ่งใหญ่จริง ๆ นามของคนผู้นี้กลายเป็นชื่อทวีป "อเมริกา" นั้น ไม่มีใครเปลี่ยนได้" แม้ชาวอเมริกันหรือชาวโลกทั้งหลาย ในสมัยใหม่ก็จะรู้ว่าอเมริกา เวสปุจจี เป็นแต่นักฉ้อฉล คือฉ้อเอาชื่อเสียงของโคลัมบัสไป ก็ไม่มีใครสามารถจะเปลี่ยนชื่อทวีปอเมริกาให้เป็นอย่างอื่น คงต้องใช้ชื่อฉ้อฉลนี้เรื่อยไป เรื่องนี้เป็นคติสอนใจเร่อีกอย่างหนึ่งว่า

²วิจิตรวาทการ, กุศโลบายสร้างความยิ่งใหญ่ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สารมวลชน, 2532), หน้า 6-7.

³วิจิตรวาทการ, มหาบุรุษ (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2495), หน้า 29.

ผู้ที่มีนามปรากฏในที่สำคัญต่าง ๆ นั้น ไม่แปลว่าเขาเป็นคนสำคัญมีประโยชน์จริงเสมอไป ชื่อเสียงก็เหมือนทรัพย์ ฉ้อโกงกันได้ ถ้าหากเป็นชื่อเสียงที่เลวร้ายเอาไปป้ายให้คนอื่นรับเคราะห์แทนไปก็ได้⁴ หลวงวิจิตรวาทการพยายามสื่อความคิดทางการเมืองให้เห็นว่าผู้ที่ก้าวขึ้นสู่อำนาจนั้นก็จะต้องทำตัวให้เปรียบได้กับสัตว์สองชนิดคือ "สุนัขจิ้งจอก" กับ "เสือ" โดยกล่าวไว้ในหนังสือชื่อ มหาบุรุษว่า "...คำสอนที่จะให้คนมีความสุขที่ตรงนั้นล้วนเป็นเครื่องมือของคนโกงที่จะทำให้คนโง่ตาบ? จะล้มตบตาเอาไปได้อย่างสะดวก กลับจะหันไปถือสุภาสิตลาตินที่ว่า มนุษย์เป็นสุนัขจิ้งจอกที่คอยทำร้ายเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน..."⁵ และในหนังสือเล่มเดียวกันนี้ยังได้กล่าวอีกตอนหนึ่งว่า "...ส่วนในทางร้ายนั้นเล่าก็มีมากนัก* เสือที่ดุยังมีคนกลัวน้อยกว่ามนุษย์ที่ใจเหี้ยมโหด"⁶

สรุป ความคิดทางการเมืองของหลวงวิจิตรวาทการที่ได้ถ่ายทอดไว้ในงานประพันธ์ ยังได้เน้นถึงการก้าวขึ้นสู่อำนาจ การขยายอำนาจ และการรักษาอำนาจไว้ให้ยาวนาน ด้วยการยืนยันว่าต้องมีการแย่งชิง ไขเล่ห์กลโกง หรือกุศโลบายที่แยบยลทางการเมือง ตลอดจนการทำลายล้างฝ่ายตรงข้าม ซึ่งคำกล่าวเช่นนี้อาจจะฟังดูแล้วขัดกับหลักศีลธรรม แต่เป็นสิ่งที่เป็นความจริงและเป็นความจำเป็นสำหรับชีวิตในการที่จะก้าวขึ้นสู่อำนาจ ไม่ว่าจะ เป็นในเรื่องส่วนตัวหรือชาติบ้านเมืองก็ตาม

⁴ วิจิตรวาทการ, กุศโลบายสร้างคามยิ่งใหญ่ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สารมวลชน, 2532), หน้า 12-20.

⁵ วิจิตรวาทการ, มหาบุรุษ (พระนคร : โรงพิมพ์กรุงเทพบรรณาการ 2, 2472), หน้า 6.

* หมายถึง ผู้ที่ก้าวขึ้นสู่อำนาจ

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

2. ความคิดในเรื่องของความรักชาติ

มาคิอาเวลลี ดำรงตำแหน่งเลขาธิการคณะมนตรีแห่งเสรีภาพ และสันติภาพ นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1499 ถึงปี ค.ศ. 1512 รวมตลอดระยะเวลา 13 ปี เป็นช่วงที่ประวัติศาสตร์ของประเทศอิตาลีเศร้าสลดที่สุด เพราะตลอดช่วงสมัยนี้อิตาลีถูกรุกรานโดยชาวฝรั่งเศส สเปน สวิส และเยอรมัน โดยไม่มีรัฐอิตาลีใดจะมีกำลังแข็งแรงแรง โดยเฉพาะในการจัดระเบียบกองทัพทหารที่ดีพอที่จะขับไล่ศัตรูต่างชาติให้ออกพ้นจากดินแดนได้ ซึ่งทั้งนี้ทั้งนั้นก็เป็ผลเนื่องมาจากอิตาลีมีความแตกแยกกันมากนั่นเอง มีการแบ่งออกเป็นรัฐเล็กรัฐน้อยเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นยังไม่มีการจัดระเบียบกองทัพทหารที่ดี ซึ่งปัญหาเหล่านี้ นักคิดหรือนักปรัชญาการเมืองในยุคสมัยนั้นก็มองเห็น แต่เขาเหล่านั้นต่างก็มีความเชื่อว่าปัญหาเหล่านี้สุดจะเขี้ยวยากแก้ไขได้ เนื่องจากมีอุปสรรคใหญ่อยู่สองประการคือ ประการแรกไม่มีสาธารณรัฐใดหรือนครรัฐใดยอมสละอำนาจเพื่อจัดตั้งรัฐใหญ่ขึ้นมารัฐหนึ่ง ประการที่สองเป็นเรื่องยากลำบากมากที่จะสร้างกองทัพแห่งชาติให้แข็งแรงแรงขึ้นมาได้ภายในช่วงระยะเวลาเพียงไม่กี่ปี แต่สำหรับมาคิอาเวลลีแล้วเชื่อว่าเป็นเรื่องที่ทำได้ และในส่วนตัวของมาคิอาเวลลีที่มีต่อความรักชาติจึงอยากให้เกิดการรวมชาติให้เป็นหนึ่งเดียวบังเกิดขึ้นโดยเร็ว ซึ่งมาคิอาเวลลีมีความเชื่อมั่นว่า การจัดตั้งรัฐที่ทรงพลังและการมีกองทัพแห่งชาติเท่านั้นที่จะช่วยปลดปล่อยอิตาลีจากการรุกรานของต่างชาติ แต่จะต้องมีบุรุษที่สามซึ่งมาคิอาเวลลีหมายตาไว้นั้นก็คือ จูเลียโน เดอเมดิชิ ทั้งนี้เพราะเนื่องจากตระกูลเมดิชิครอบครองฟลอเรนซ์อยู่ และศาสนจักรก็มีพลังอำนาจมากที่สุด ในอิตาลีขณะนั้น มาคิอาเวลลีต้องการเขียนหนังสือในรูปคำสอนด้วยความหวังว่าจะช่วยทำให้ความคิดและความเชื่อของเขาเป็นผลขึ้นมา ตำราทางการเมืองที่ว่านี้ก็คือ "เจ้าผู้ปกครอง" นั่นเอง ซึ่งเดิมที่มาคิอาเวลลีต้องการเขียนคำอุทิศให้กับจูเลียโน เดอเมดิชิ แต่เนื่องจากเขาผู้นี้ได้เสียชีวิตเสียก่อน ดังนั้นมาคิอาเวลลีจึงได้เขียนคำอุทิศให้กับ โลเร็นโซ เดอเมดิชิ มาคิอาเวลลีถึง

ก็แต่สถานการณ์ของอิตาลีว่าจะทำอย่างไรจึงจะให้ความสงบเรียบร้อยมีอยู่ ทำอย่างไรจึงจะจัดตั้งรัฐที่มีมั่นคงขึ้นมาได้ นอกจากนั้นยังตระหนักดีว่าในการสร้างอิตาลีนั้นประชาชนจะต้องมีบทบาทสำคัญและจัดตั้งกองทัพทหารเปี่ยมไปด้วยความรู้รักภักดีเข้ามาแทนที่ เป็นกองทัพที่คัดเลือกจากพวกกวมพีและประชาชนแห่งฟลอเรนซ์ มาคิอาเวลลีมีชีวิตอยู่ในช่วงแห่งความปั่นป่วนวุ่นวายของอิตาลี แนวความคิดทั้งระบบซึ่งมาคิอาเวลลีเสนอไว้เป็นการแสดงออกถึงความรักชาติอย่างยิ่งยวด มุ่งหวังที่จะแก้ไขปัญหายุ่งยากในเมืองให้เกิดความร่มเย็นและเข้มแข็งเป็นเอกภาพอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม เมื่อโลกได้หมุนเคลื่อนคล้อยมาจนถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 หลังอสังกรรมของมาคิอาเวลลีเป็นเวลาอันยาวนาน ซึ่งในขณะที่ลัทธิชาตินิยมกำลังได้รับการส่งเสริมอยู่ในอิตาลีก็ได้กลับมารับการส่งเสริมอยู่ในอิตาลี กระแสเสียงเรียกร้องให้มีการรวมดินแดนของอิตาลีเข้าเป็นหนึ่งเดียวอยู่นั้น ชื่อของมาคิอาเวลลีก็ได้กลับมาได้รับการยกย่องเชิดชูว่าเป็นวีรบุรุษผู้มีความรักชาติอย่างยิ่งอีกครั้งหนึ่ง

หลวงวิจิตรวาทการ ได้ประพันธ์งานเขียนที่สื่อถึงผู้อ่าน ด้วยการแสดงความรักชาติออกมาให้เห็นอย่างซาบซึ้งและกินใจ ไม่ว่าจะบทประพันธ์ละครหรือบทประพันธ์เพลง รวมทั้งปาฐกถาอื่น ๆ ดังเช่นบทประพันธ์ในละครเรื่องเลือดสุพรรณ หลวงวิจิตรวาทการได้ถ่ายทอดความคิดในเรื่องของความรักชาติว่าเป็นความรักที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่จะหาสิ่งใดมาเทียบได้แม้กระทั่งผู้เป็นสายเลือดของตนเอง ซึ่งได้ประพันธ์ความไว้อ่อนหนึ่งว่า "...มิ่งมหาสุรนาท แม่ทัพพม่าสั่งประหารชีวิตมิ่งรายทั้ง ๆ ที่เป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของตนเอง เนื่องจากมิ่งรายทำความผิดฐานปล่อยเชลยไทยให้หลบหนี นับว่าเป็นความผิดร้ายแรงเทียบเท่ากับการทรยศต่อชาติบ้านเมือง แม้ว่าการรักของพ่อที่มีต่อลูกจะสูงส่งเพียงไร แต่เลือดเนื้อของฉันทันได้สละให้แก่ประเทศชาติ อย่างว่าแต่ชีวิตของลูกเลย แม้

ชีวิตของตนเองก็พร้อมที่จะสละได้ทุกเมื่อ⁷ นอกจากนั้นยังปลุกเร้าใจด้วย เพลงเลือดสุพรรณที่ได้ประพันธ์ขึ้นเพื่อใช้ร้องประกอบการแสดงบทธละคร ให้เกิด ความสามัคคีร่วมใจกันต่อสู้กับศัตรูของชาติ ดังปรากฏในเนื้อเพลงมีความตอน หนึ่งว่า "...อันเมืองไทยเป็นของไทยใช้ของอื่น มาต่อสู้กับคนเถาะเราเอ๋ย ถึง ตัวตายอย่าเสียดายชีวิตเลย มาเถาะเหวี่ยงพวกเรามากล้ำผจญ"⁸ นอกเหนือ จากเพลงเลือดสุพรรณแล้วยังมีเพลงปลุกใจให้รักชาติอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งทั้ง เนื้อร้อง และทำนองมีความซาบซึ้งกินใจให้เกิดความรักชาติอย่างเด็ดเดี่ยวทั้ง ผู้ร้องและผู้ฟัง ดังเช่นเพลงรักเมืองไทยจากบทธละครเรื่องราชมนูมีใจความตอน หนึ่งว่า "...เราชาวไทย เกิดเป็นไทย ตายเพื่อไทย ไม่เคยอ่อนน้อม เราไม่ยอมแพ้ใคร ศัตรูใจกล้า มาแต่ทิศใด ถ้าข่มเหงไทย คงได้เห็นดี..."⁹ หลวงวิจิตรวาทการมีจุดมุ่งหมายที่จะปลุกใจให้เกิดความรักชาติ และเผยแพร่ ความคิดตามแนวทางลัทธิชาตินิยมไปสู่ประชาชน โดยอาศัยงานประพันธ์บทธละคร เป็นสื่อที่จะซึมซับความคิดเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยม ก่อให้เกิดความรักที่มีต่อประเทศ ชาติโดยยึดแนวทางที่จะก้าวไปสู่ความเป็นชาตินิยม 6 แนวทาง ดังต่อไปนี้

⁷ ประอรรถน์ บรมมาตร์, หลวงวิจิตรวาทการกับบทธละคร ประวัติศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528), หน้า 95.

⁸ วิจิตรวาทการ, เพลงปลุกใจ หนังสืออนุสรณ์ในการสถาปนากิจศพ นางอรุณ ประสารศุภพจน์ (นครหลวงกรุงเทพธนบุรี : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2515), หน้า 63.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

- 1) การปลุกใจให้รักชาติ โดยกล่าวถึงถิ่นกำเนิดของชนเผ่าไทย
- 2) การปลุกใจให้รักชาติ โดยการกล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองและความยิ่งใหญ่ของชาติไทยในอดีต
- 3) การปลุกฝังความคิด "แผนการรวมไทย" นำไทยไปสู่ความเป็นมหาอำนาจ
- 4) การปลุกใจให้รักชาติโดยการแสดงความเก่งกล้าและความยิ่งใหญ่ของบรรพบุรุษไทย
- 5) การปลุกฝังทัศนคติต่าง ๆ ที่สนองนโยบาย "ลัทธิชาตินิยม" ให้แก่ประชาชน
- 6) การปลุกฝังความคิดในการเตรียมพร้อมเพื่อป้องกันบ้านเมือง¹⁰

3. ความคิดในเรื่องของการปฏิรูปรัฐใหม่

มาคิโอเวลลี ได้ให้ความเห็นว่าการเข้ายึดครองรัฐใหม่ของผู้ปกครอง หากจะให้บรรลุผลสำเร็จเป็นอย่างดี ผู้ปกครองคนใหม่จะต้องเร่งดำเนินการที่สำคัญคือ จะต้องเปลี่ยนแปลงกฎหมายและอัตราภาษีอย่างรวดเร็ว เพื่อให้รัฐใหม่ถูกรวมเข้ากับรัฐเก่าในเวลาอันสั้นและรวดเร็ว ยิ่งถ้ารัฐที่ได้เข้าครอบครองใหม่มีความแตกต่างกันด้านภาษา ประเพณีและกฎหมายด้วยแล้ว มาคิโอเวลลีให้ความเห็นว่าลักษณะเช่นนี้อาจจะก่อให้เกิดปัญหายุ่งยากในการปกครองได้ กรณีเช่นนี้คงจะต้องอาศัยทั้งโชคและความพยายามอย่างเต็มที่ วิธีที่ดีที่สุดก็คือผู้ปกครองจะต้องเข้าไปอยู่ในเขตยึดครองใหม่เสียเลย เพื่อจะทำให้การครอบครองมั่นคงถาวร หรือถ้าไม่เช่นนั้นก็ใช้วิธีสร้างอาณานิคม

¹⁰ ประอรรัตน์ บุรณมาตร์, หลวงวิจิตรวาทการกับบทละครประวัติศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528), หน้า 80-102.

ขึ้นในรัฐใหม่ เพราะจะทำให้สิ้นเปลืองน้อยกว่าการส่งทหารเข้าไปรักษาการณ์ ซึ่งอาจถูกต่อต้านได้ โดยอนุญาตให้รัฐใหม่รักษากฎหมายของตนเอง และบังคับให้ส่งแต่เพียงเครื่องราชบรรณาการและจัดตั้งกลุ่มคนที่จะรักษาการณ์ให้เป็นมิตรต่อเจ้าผู้ปกครอง วิธีนี้จะทำให้กลุ่มผู้รักษาการณ์ได้ประโยชน์และพร้อมจะเป็นตัวแทนในการปกป้องผลประโยชน์ให้อย่างเต็มที่ เพราะเท่ากับเป็นการรักษาผลประโยชน์ของตนเองด้วย การริเริ่มนำเอารูปแบบหรือวิถีทางการเมืองแบบใหม่นั้นเป็นเรื่องราวที่ยากเย็นและเต็มไปด้วยอันตรายอย่างยิ่ง นอกจากนี้หนทางที่จะสำเร็จก็มีอยู่น้อยเหลือเกิน เหตุผลก็คือบรรดาผู้ที่ถืออำนาจและผลประโยชน์อยู่ในระบอบเก่าจะต่อต้านผู้ริเริ่มอย่างรุนแรงและทุกวิถีทาง ในขณะที่ผู้ซึ่งเล็งเห็นประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากรบอบใหม่นั้น อย่างมากก็คอยส่งเสียงให้กำลังใจอยู่ข้าง ๆ เท่านั้น ความเฉื่อยชาไม่กระตือรือร้นของผู้สนับสนุนนี้มีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากความขาดหวาดเกรงฝ่ายปฏิปักษ์ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีกฎหมายอยู่ในมือ และมักจะลังเลไม่มั่นใจในสิ่งใหม่ ๆ จนกว่าจะแลเห็นผลแล้วในระดับหนึ่ง ผลที่ตามมาก็คือเมื่อใดที่ฝ่ายคัดค้านการเปลี่ยนแปลงมีโอกาสโจมตีทำร้ายผู้ก่อการแนวคิดใหม่ก็จะพิฆาตเช่นฆ่าด้วยความเต็มใจและเต็มแรง ส่วนผู้สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงจะดำเนินการด้วยแรงกำลังใจเพียงไม่ถึงครึ่งด้วยสาเหตุดังนี้ ฝ่ายผู้คิดจะเปลี่ยนแปลงและผู้สนับสนุนก็มักจะตกอยู่ในสถานการณ์ที่เสี่ยงต่ออันตรายอยู่เสมอ

หลวงวิจิตรวาทการ ได้กล่าวถึงการปฏิรูปรัฐใหม่ภายหลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงอำนาจของผู้ปกครองแผ่นดินไว้อย่างน่าฟังว่าเมื่อบุคคลคนหนึ่งคณะใดเข้ายึดอำนาจการปกครองด้วยการล้มอำนาจผู้ปกครองคนเก่า แล้วเข้าจัดการการปกครองบ้านเมือง ซึ่งกิจกรรมทางการเมืองที่ว่านี้ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรณ* ทรงแปลมาจากคำว่า COUP D'ÉTAT ในภาษา

* ต่อมาได้รับสถาปนาให้ดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

ฝรั่งเศส COUP มีความหมายว่า "ตี" ส่วนคำว่า D'ÉTAT แปลว่า "รัฐ" เมื่อก้าวโดยรวมแล้วแปลว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองกล่าวคือเป็นการโค่นล้มอำนาจของผู้ปกครองคนเก่าแล้วเปลี่ยนเป็นผู้ปกครองคนใหม่ ซึ่งหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ ได้ทรงบัญญัติศัพท์ของความหมายนี้ว่า "รัฐประหาร" เรื่องของคำว่า "รัฐประหาร" เป็นเพียงงานเริ่มต้น เพราะการทำรัฐประหารนั้นใช้เวลาเพียง 2 ชั่วโมงก็แล้วเสร็จ กล่าวคือเริ่มตั้งแต่ตีสี่ถึงห้ารุ่งก็สามารถยึดอำนาจเข้าเมืองได้ แต่หลังจากนั้นผู้ที่ก้าวขึ้นสู่อำนาจคนใหม่จะต้องทำการปฏิรูปเพื่อพัฒนาบ้านเมืองไปสู่ความเจริญ ซึ่งจะต้องใช้เวลาอันนานและเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ในทางกลับกันหากมีการทำรัฐประหารแล้วไม่ทำการปฏิรูป ไม่ได้ทำอะไรให้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในทางที่ดีขึ้น คือยังคงดำเนินวิถีแบบเก่าไม่ทำให้เจริญขึ้นมาก็ได้ชื่อว่าไม่ได้ทำการปฏิรูป รัฐประหารนั้นก็ไม่สามารถอยู่ยั่งยืนได้มีวันใดวันหนึ่งก็จะถูกโค่นล้มลงมา ดังนั้น หากโลกเราทุกวันนี้ไม่มีการปฏิรูปไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไรให้ดีขึ้นแล้ว โลกก็จะมีทางเจริญขึ้น ไม่มีการพัฒนาเทคโนโลยีได้ก้าวหน้าเหมือนที่เป็นอยู่เช่นทุกวันนี้ สำหรับในเรื่องของการเมืองการปกครองของไทยแล้ว ทุกครั้งที่มีการทำรัฐประหารเกิดขึ้นสิ่งแรกที่มีการเปลี่ยนแปลงทันทีคือกฎหมายรัฐธรรมนูญผู้ที่ทำการรัฐประหารยึดอำนาจรัฐได้ก็จะมีคำสั่งให้กฎหมายรัฐธรรมนูญสิ้นสุดลง แล้วจากนั้นก็ทำการร่างกฎหมายรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่เพื่อประกาศใช้ โดยเชื่อว่าสิ่งที่ร่างขึ้นใหม่นั้นดีกว่าเดิมในในสายตาของผู้ร่าง นอกจากจะมีการปฏิรูปกฎหมายรัฐธรรมนูญแล้ว ผู้ที่ยึดอำนาจการทำรัฐประหารก็ต้องพัฒนาชาติบ้านเมืองไปสู่ความเจริญอีก ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของ เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองก็ตาม

4. ความคิดในเรื่องของการวางตัวเป็นกลาง

มาคิดเอาเวลลึกลับว่าความลังเลและที่ท้าวางตัวเป็นกลางนั้นเป็นบ่อเกิดแห่งอันตราย เจ้าผู้ปกครองจะได้รับการยกย่องสรรเสริญจึงต้องประกาศ

ตัวเป็นมิตรที่แท้จริง หรือประกาศตัวเป็นศัตรูอย่างเปิดเผย ที่ทำที่ชัดเจนเช่นนี้ ย่อมดีกว่าการทำตัวคลุมเครือเหยียบเรือสองแคม หรือวางตัวเป็นกลางเพื่อเมื่อใดที่รัฐเพื่อนบ้านที่ทรงอำนาจสองอาณาจักรเกิดสู้รบกัน ฝ่ายที่มีชัยชนะอาจจะกลายเป็นพลังคุกคามรัฐของเราได้ สถานการณ์เช่นนี้เจ้าผู้ปกครองจะต้องตัดสินใจอย่างเปิดเผยที่จะเข้าช่วยฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดอย่างเต็มกำลัง เพราะถ้าหากจะวางตัวเป็นกลางไม่ประกาศที่ทำที่ชัดเจน ก็จะถูกรุกรานหรือถูกคุกคามจากฝ่ายชนะ ซึ่งจะสร้างความสับสนแก่ใจให้เกิดขึ้นจากฝ่ายที่ได้รับความปราณี และเมื่อถึงยามนั้นก็ตกที่นั่งไร้มิตรและที่พึ่งโดยปริยาย เนื่องจากผู้ที่ชนะก็ย่อมไม่ต้องการพันธมิตรที่ไม่จริงใจและไม่ช่วยเหลือกันในยามคับขัน และฝ่ายที่แพ้ก็ย่อมจะไม่พอใจผู้ที่ไม่กล้าเสี่ยงอันตรายเข้าร่วมชะตากรรมในการทำศึก เจ้าผู้ปกครองที่โลเลไม่แน่นอนมักจะเลือกวิธีการวางตัวเป็นกลางก็เพื่อหลีกเลี่ยงการเสี่ยงอันตราย ทว่าผลสุดท้ายก็มักจะประสบความหายนะ แต่ถ้าเข้าร่วมทำศึกขึ้นมา และกลายเป็นมหาอำนาจก็ย่อมจะต้องให้เกียรติและสถาปนามิตรภาพที่สถาพรให้แก่ฝ่ายที่เราร่วมศึกกันมา ในทางกลับกันหากฝ่ายที่เราช่วยเหลือตกเป็นผู้แพ้ เขาก็จะรู้สึกสำนึกในน้ำใจไมตรีที่ได้รับในยามยากจากเรา และยอมที่จะยินดีช่วยเหลือในกิจการต่าง ๆ ของเราอย่างเต็มความสามารถหากเรามีโอกาส เราก็จะได้พันธมิตรที่แน่นแฟ้นซึ่งรอวันฟื้นฟูให้รุ่งโรจน์ของเขาคั้งด้วยเหตุนี้ เจ้าผู้ปกครองจึงต้องแสดงออกอย่างตรงไปตรงมาว่าจะ เป็น "มิตร" หรือเป็น "ศัตรู" นั้นย่อมหมายถึงเจ้าผู้ปกครองจะต้องประกาศตัวอย่างเปิดเผยว่าจะอยู่ข้างรัฐใดและไม่อยู่ข้างรัฐใด เพราะการวางตัวเป็นกลางซึ่งพวกที่โลเลมักชอบยึดถือปฏิบัติกันอยู่นั้นจะนำเจ้าผู้ปกครองไปสู่ความวิบัติ

หลวงวิจิตรวาทการ ได้กล่าวถึงกลุ่มประเทศที่วางตัวเป็นกลางไว้ว่ามีอยู่ด้วยกัน 3 ชนิด กล่าวคือ

1) ประเทศที่วางตัวเป็นกลางอย่างแท้จริง ประเทศดังกล่าวเหล่านี้มีความพอตัว (self-sufficiency) มีความมั่นคง มีฐานะทาง

เศรษฐกิจดี มีเงินให้ธนาคารโลกกู้ด้วย ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องขอความช่วยเหลือจากใคร มีกำลังป้องกันประเทศอย่างเข้มแข็งแม้จะไม่มีปริมาณมากแต่ก็มีคุณภาพสูงเป็นอันดับหนึ่ง ประเทศที่มีความพร้อมในทุก ๆ ด้านเช่นนี้จึงสามารถที่จะประกาศตนเองได้อย่างองอาจที่จะไม่เข้ากับฝ่ายใด ซึ่งประเทศต่าง ๆ ก็ยอมรับ

2) ประเทศชาตินิยม พวกกลุ่มประเทศที่เป็นชาตินิยมจะไม่กล้าแสดงตัวออกมามากนัก กล่าวคือ นโยบายภายในแบบหนึ่ง แต่นโยบายภายนอกก็อีกแบบหนึ่ง ซึ่งสวนทางกัน กลุ่มประเทศดังกล่าวนี้พยายามดำเนินนโยบายช่วยตัวเองมากที่สุด และไม่ค่อยยอมรับความช่วยเหลือจากประเทศใดในลักษณะเป็นการให้เปล่า พวกนี้จะไม่ประกาศวางตัวเป็นกลาง หรือจะเข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดอย่างแข็งขัน โดยพยายามหลีกเลี่ยงคำว่า เป็นกลาง แต่ใช้คำในภาษาอังกฤษว่า non-aligned หรือ non-alignment ซึ่งแปลว่าการไม่เข้าแถวหรือเป็นพวกกับใคร

3) ประเทศที่เป็นกลางอย่างจอมปลอม ไม่มีหลักการ ไม่มีอุดมคติ ใช้คำว่า เป็นกลางเพียงเพื่อการรับความช่วยเหลือจากทั้งสองฝ่าย โดยทำตัวเป็นพวกทั้งสองฝ่ายและรับความช่วยเหลือทั้งสองฝ่าย หากฝ่ายใดให้ความช่วยเหลือน้อยลง ก็พยายามทำท่าจะเอาใจออกห่าง เพื่อดึงความสนใจให้ฝ่ายที่ตนทำท่าจะออกห่างนั้นมาเพิ่มความช่วยเหลือให้มากขึ้นอีก นับว่าเป็นการเรียกร้องความช่วยเหลือจากทั้งสองฝ่ายอย่างได้ผล

ความคิดทางการเมืองของ หลวงวิจิตรวาทการในเรื่องของการวางตัวเป็นกลางทั้งสามรูปนี้ หลวงวิจิตรวาทการชี้ให้เห็นว่าวิธีการของประเทศที่วางตัวเป็นกลางอย่างแท้จริง เป็นวิธีที่จะสร้างความมั่นคงให้แก่ชาติบ้านเมืองได้ดีที่สุด ทั้งในแง่ของเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

5. ความคิดในเรื่องของกองทัพแห่งชาติ

มาคิอาเวลลีมีความชื่นชมกับกองกำลังแห่งชาติและไม่พึงประสงค์ทหารรับจ้างหรือทหารพันธมิตร เนื่องจากบริบททางการเมืองขณะที่มาคิอาเวลลีประพันธ์งานเขียน "เจ้าผู้ปกครอง" นั้น อิตาลีมีความแตกแยกเป็นรัฐเล็ก รัฐน้อย จึงมีความมุ่งมั่นที่จะรวมชาติให้เป็นเอกภาพ โดยเสนอให้เจ้าผู้ปกครองใช้กำลังกองทัพแห่งชาติในการสู้รบจนปรากฏชัยชนะ สร้างชื่อเสียงให้แก่มาคิอาเวลลีเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป และมาคิอาเวลลีได้ชี้ให้เห็นว่าทหารรับจ้างนั้นเป็นแต่เพียงทหารมีแต่ความโลภกระหายเงินตราที่เป็นค่าจ้างจากเจ้าผู้ปกครอง ความกล้าหาญจะมีอยู่ในตัวของทหารรับจ้างก็ต่อเมื่อสงครามยังมาไม่ถึง แต่ยามใดที่สงครามมาถึงทหารรับจ้างก็จะมีแต่ความหวาดกลัวซึ่งลาดตาชาวละทิ้งหน้าที่หลบหนีไปจากแนวรบ มาคิอาเวลลีถือว่าทหารเป็นกลไกสำคัญในการรักษาอำนาจของเจ้าผู้ปกครอง รากฐานสำคัญสำหรับรัฐคือ กฎหมายที่ดีและกองทัพที่ดี ดังนั้น นอกจากการกำหนดกฎหมายที่ดีแล้ว ผู้ปกครองจะต้องจัดให้มีกองทัพที่ดี มีความเข้มแข็ง มีระเบียบวินัย และมีความกล้าหาญที่จะปกป้องรัฐด้วยชีวิต กฎหมายของรัฐถึงจะดีอย่างไรก็จะดำรงอยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีกองทัพที่ดีทำหน้าที่ในการปกป้อง ดังนั้น กองทัพที่ดีจึงเปรียบเสมือนเกราะคุ้มครองความดีของรัฐ กองทัพที่ดีจะต้องเป็นกองทัพแห่งรัฐกองทัพแห่งชาติ ที่ผู้ปกครองจัดตั้งขึ้นจากประชาชนภายในรัฐ ซึ่งมีวิญญานในการปกป้องรัฐด้วยชีวิต ทหารรับจ้างหรือทหารพันธมิตรเป็นสิ่งที่ไม่มีประโยชน์เป็นสิ่งที่อันตราย ถ้าเจ้าผู้ปกครองอาศัยทหารรับจ้างหรือทหารพันธมิตรเป็นกำลังสำคัญในการป้องกันชาติ เขาจะไม่มีวันพบกับเสถียรภาพและความมั่นคงเลย ลักษณะของทหารรับจ้างโดยทั่ว ๆ ไปไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กระหายในอำนาจ ขาดวินัย และไม่ภักดี พวกเขาจะกล้าหาญในหมู่เพื่อน และจะซื่อสัตย์เมื่อเผชิญกับศัตรู เขาไม่เกรงกลัวพระเจ้าและไม่ซื่อสัตย์ต่อเพื่อน การใช้ทหารรับจ้างนอกจากจะมีอันตรายดังกล่าวแล้ว ยังทำให้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามสงบ

ซึ่งจะเป็นเหตุให้เจ้าผู้ปกครองต้องเก็บภาษีจากประชาชนมากขึ้น อันจะทำให้ประชาชนเดือดร้อน เจ้าผู้ปกครองต้องจำไว้ว่ากองทัพทหารรับจ้างจะมีความพร้อมในการรับใช้กองทัพเมื่อยามไม่มีสงคราม แต่ในยามสงครามพวกเขาจะละทิ้งและจากไป เพราะโดยธรรมชาติมนุษย์จะไม่ยอมเสี่ยงชีวิตเพื่อเงินตอบแทนเพียงเล็กน้อย ดังนั้น ทางที่ดีที่สุดของเจ้าผู้ปกครองก็คือ การจัดตั้งกองทัพของตนเองให้แข็งแกร่งและพร้อมรบในทุกสถานการณ์ มีแต่เจ้าผู้ปกครองและกองทัพแห่งชาติเท่านั้นที่จะประสบความสำเร็จในการรบอย่างมั่นคง ส่วนทหารรับจ้างจะไม่ทำอะไรมาให้นอกจากความพ่ายแพ้ เจ้าผู้ปกครองจะโชคร้ายถ้าไม่มีกองกำลังของตนเอง เพราะไม่มีเหตุผลอะไรที่จะหวังว่าคนที่มีอาวุธจะยอมเชื่อฟังคนไม่มีอาวุธ หรือว่านายที่ไร้อาวุธจะปลอดภัยท่ามกลางบริวารที่มีอาวุธ ดังนั้น กองทัพแห่งชาติจึงต้องมีระเบียบวินัยที่เคร่งครัดเพื่อให้พร้อมสำหรับการรบตลอดเวลาแม้กระทั่งในยามสงบ การกระทำเช่นนี้จะทำให้เจ้าผู้ปกครองดำรงอำนาจไว้ได้อย่างมั่นคง และเป็นทีเกรงขามทั้งต่อประชาชนและต่อเพื่อนบ้าน กิตติศัพท์ในความแข็งแกร่งของกองทัพจะทำให้ศัตรูไม่กล้ารุกรานประชาชนจะปลอดภัยพ้นจากความเดือดร้อน เท่ากับเป็นการเพิ่มความจงรักภักดีในหมู่ประชาชนมากยิ่งขึ้น เป็นการสร้างจิตสำนึกอีกทางหนึ่ง อำนาจทางการเมืองจะรักษาไว้หรือขยายอิทธิพลได้ก็ด้วยอำนาจของกองทัพที่แข็งแกร่ง ดังนั้น ภารกิจของเจ้าผู้ปกครองที่สำคัญที่สุดคือการเสริมสร้างกองทัพให้เข้มแข็งมีระเบียบวินัยและมีความพร้อมรบตลอดเวลาแม้ในยามสงบ การปราศจากกองทัพที่แข็งแกร่งคือการล่มสลายแห่งอำนาจรัฐ ดังนั้น กองทัพจึงเป็นหัวใจของการดำรงอำนาจทางการเมือง ผู้นำทางการเมืองที่ดีก็คือผู้นำกองทัพที่เข้มแข็งนั่นเอง การสร้างกองทัพแห่งชาติที่แข็งแกร่ง จะสามารถปลดปล่อยชาติลี้ภัยจากการครอบครองของต่างชาติได้ รัฐมีแนวโน้มโดยธรรมชาติที่จะต้องขยายพลังอำนาจออกไปและจะไม่มีทั้งศีลธรรมและกฎหมายระหว่างประเทศในเรื่องนี้ ปัญหาเดียวที่มีอยู่ก็คือการวางแผนปฏิบัติการไว้เป็นอย่างดี และการรู้จักกำหนดสัดส่วนการใช้กำลัง

กับการใช้เล่ห์กล ภายใต้เงื่อนไขเหล่านี้ การจัดระเบียบกองทัพจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งवादในรัฐ มาคิอาเวลลีต้องทนทุกข์ทรมานกับความอ่อนแอของบรรดา รัฐอิตาลีมาโดยตลอด การมีกองทัพแห่งชาติเท่านั้นที่จะเป็นหลักประกันความปลอดภัยและการเข้ารับการเกณฑ์ทหาร เป็นแบบฉบับที่สูงส่งที่สุดของการปฏิบัติหน้าที่พลเมืองดี¹¹ หากจะเรียกร็องกองกำลังจากต่างแดนมา เป็นพันธมิตรร่วมกัน ย่อมสูญเสียผลประโยชน์ และจะไม่เป็นผลดีเพราะหากกองกำลังที่มาช่วยนั้นพ่ายแพ้กองทัพของเรา ก็ย่อมจะแพ้ตามไปด้วย และถ้าหากกองกำลังนั้นชนะกองทัพของเรา ก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลชั้นนำของกองกำลังนั้น พร้อมกับจะสูญเสียอธิปไตยและความเป็นตัวของตัวเองในที่สุด ดังนั้น จึงยินดีต่อความอัปราชัยของกองทัพตนเอง มากกว่าจะยินดีต่อชัยชนะที่อาจจะได้มาจากการช่วยเหลือของกองกำลังอื่น ๆ เพราะมีความรู้ซึ่งอยู่ว่า ชัยชนะอันได้มาจากการช่วยเหลือโดยกำลังของผู้อื่นนั้นย่อมมิใช่ชัยชนะที่แท้จริง จึงไม่มีเจ้าผู้ปกครองคนใดที่จะมีเสถียรภาพปลอดภัยจากภัยอันตรายได้ โดยปราศจากกองกำลังที่เป็นของตนเอง เมื่อถึงคราวคับขันก็จะอาศัยแต่โชคเท่านั้นเป็นเครื่องช่วย มิใช่เกิดจากความเก่งกาจกล้าหาญของเหล่ากำลังพล

หลวงวิจิตรวาทการ ได้ปลุกฝังความคิดในเรื่องการป้องกันรักษาชาติบ้านเมืองจากการรุกรานของข้าศึก โดยถือว่าประชาชนทุกคนจะต้องมีหน้าที่ที่จะต้องจับอาวุธขึ้นต่อต้านกับอริราชศัตรูเมื่อถึงคราวที่ข้าศึกมาประชิด ส่วนในยามสงบทุกคนก็ต่างประกอบอาชีพทำมาหากินกันไปโดยสุจริต ดังเช่นที่หลวงวิจิตรวาทการได้ประพันธ์ไว้ในละครอิงประวัติศาสตร์ เรื่อง ตีกลาง เมื่อปี พ.ศ. 2480 ปรากฏความตอนหนึ่งว่า "ทุกคนกลับไปทำมาหากินตามภูมิลำเนาได้

¹¹ พงศ์เพ็ญ ศกุนตาทัย, ทฤษฎีการเมืองยุคใหม่ (นนทบุรี : โรงพิมพ์อักษร, 2536), หน้า 16-17.

แต่ขอให้จำไว้ว่า การศึกสงครามอาจจะมีขึ้นโดยที่เราไม่รู้ตัว ฉะนั้น พวกเรา
ต้องเตรียมตัวให้พร้อมอยู่เสมอ เมื่อมีข้าศึกจู่โจมเข้ามาก็ให้เราสามารถจับ
อาวุธขึ้นป้องกันบ้านเมืองได้ทันที"¹² และในบทละครอิงประวัติศาสตร์ เรื่อง
เลือดสุพรรณ ซึ่งหลวงวิจิตรวาทการได้ประพันธ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2479 โดยยก
เอาประวัติศาสตร์ที่พม่ายกกองทัพมาตีไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อพม่าชนะศึก
แล้วก็ทำการทารุณโหดร้ายต่อคนไทย หลวงวิจิตรวาทการได้พยายามผูกเรื่องขึ้น
ไว้ประชาชนทุกคนมีความรักชาติ โดยมีหน้าที่จะต้องจับอาวุธต่อสู้กับศัตรูเปรียบ
ประดุจกองกำลังแห่งชาติ เพราะไม่มีกำลังรบใดที่ทรงประสิทธิภาพยิ่งใหญ่เท่า
กับกำลังรบของชนในชาตินั้นเอง ซึ่งในเรื่องเลือดสุพรรณนี้ หลวงวิจิตรวาทการ
ได้สร้างตัวละครที่สำคัญและเป็นเพียงผู้หญิงตัวเล็ก ๆ แต่มีความกล้าหาญเด็ด
เดี่ยวขึ้นมาคนหนึ่ง ชื่อ "ดวงจันทร์" ดวงจันทร์ได้ชักชวนคนไทยให้มารวม
กำลังกันเพื่อต่อสู้กับพม่าผู้เป็นศัตรู มีความตอนหนึ่งว่า "พวกเรามีน้อยและไม่มี
อาวุธจะต่อสู้แต่เลือดสุพรรณไม่เคยกลัวใคร สู้เถอะมีเท่าไรสู้เท่านั้น มาพวก
เราเลือดสุพรรณอยู่ที่ไหนบ้าง มากันให้หมด เลือดสุพรรณไม่เคยขลาด ใครควา
อะไรได้ก็มาเถอะมาด้วยกัน ตายด้วยกัน"¹³ หลวงวิจิตรวาทการพยายามสื่อ
ถึงผู้อ่านว่าในยามที่บ้านเมืองสงบประชาชนก็ใช้ชีวิตอย่างปกติ แต่คราใดที่บ้าน
เมืองเกิดศึกศัตรูประชาชนทุกคนก็จะละงานจากชีวิตประจำวันหันมาจับอาวุธขึ้นสู้
กับศัตรู เปรียบประดุจประชาชนทุกคนจะต้องเป็นทหารของชาติ เมื่อบ้านเมือง
เกิดศึกสงคราม ดังปรากฏหลักฐานในบทละครอีกเรื่องหนึ่งคือ เบญจเพศ ซึ่ง

¹² ประอรรัตน์ บุรณมาตร์, หลวงวิจิตรวาทการกับบทละคร
ประวัติศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528),
หน้า 102.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

หลวงวิจิตรวาทการได้ประพันธ์ไว้เมื่อปี พ.ศ. 2481 ได้กล่าวถึงการเตรียมพร้อมเสมอเมื่อชาติต้องการว่า "แม้จะหาที่เพาะปลูกทำมาหากินโดยชอบธรรมก็ยังคงถือตัวเป็นทหารของชาติ เมื่อชาติต้องการเมื่อใดก็จะถึงที่ทันที"¹⁴

6. ความคิดในเรื่องของโชคชะตา

มาคิอาเวลลีมิได้แสดงความเชื่อในเรื่องศาสนาและอภินิหารใด ๆ แต่มาคิอาเวลลีก็ย้ำเสมอในเรื่องโชคชะตาของมนุษย์ กล่าวคือ นอกจากความสามารถของเจ้าผู้ปกครองที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแล้วโชคชะตานั้นว่าเป็นเรื่องสำคัญ เจ้าผู้ปกครองที่มีโชคชะตาดีอาจจะได้อำนาจมาโดยง่าย แต่การรักษาอำนาจจะต้องใช้ทั้งความสามารถและโชคชะตา มาคิอาเวลลีมองว่ามีโชคชะตาดีก็จะได้แสดงความสามารถอย่างเต็มที่ หรือได้รับประโยชน์จากความสามารถของตน แต่ถ้าไม่มีโอกาสคือโชคชะตาไม่ดี ถึงมีความสามารถก็ไม่มีโอกาสได้แสดง ดังนั้น เรื่องของโชคชะตาจึงเป็นความเชื่อที่อยู่เหนือคำอธิบายของมาคิอาเวลลี ประการสำคัญเจ้าผู้ปกครองจะต้องสามารถพึ่งตนเอง มีกำลังบังคับของตนเอง และมีความสามารถของตนเอง เพราะมาคิอาเวลลีเชื่อว่าการพึ่งพาผู้อื่นหรือโชคชะตานั้นเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน และโชคชะตาคงเป็นเพียงโอกาสที่เกิดขึ้น ซึ่งต้องอาศัยความสามารถของมนุษย์เป็นส่วนประกอบ มนุษย์จะต้องคอยปรับตัวเองให้สอดคล้องกับโชคชะตา หรือสถานการณ์และเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปได้เหมาะสม จึงได้รับผลประโยชน์หรือรักษาโชคชะตาที่ดีไว้ได้ ในขณะที่ผู้ซึ่งขัดแย้งกับโชคชะตา หรือไม่สามารถเปลี่ยนแปลงตัวเองจะพบกับอันตรายและความพินาศ มาคิอาเวลลียังได้เปรียบเทียบว่าโชคชะตาของรัฐมี

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

อำนาจประจักษ์แม่น้ำอันเขียวกรากซึ่งจะทำลายทุกสิ่งทุกอย่างที่ขวางหน้ามัน แต่ก็
 เสนอว่าเจ้าผู้ปกครองสามารถต่อสู้กับอุทกภัยเหล่านี้ได้โดยการเตรียมตั้งตัวให้ด้
 มีการขุดคูคลองและสร้างเขื่อนมาลดความรุนแรงของน้ำ นอกจากนั้นยังได้
 เปรียบอีกว่าโชคชะตาของปัจเจกบุคคลเหมือนสตรี ถ้าจะเอาชนะหล่อนก็จำเป็น
 จะต้องทบทวีและควบคุมบังคับหล่อน อันเป็นการชี้ให้เห็นว่าเป้าหมายของมนุษย์
 ในทัศนะของมาติอาเวลลีว่าจะต้องดึงเอาชีวิตและชะตากรรมของปัจเจกบุคคล
 มาไว้ใต้อำนาจของเจ้าผู้ปกครองให้จงได้ ซึ่งหมายความว่าจะต้องมีความ
 กล้าหาญ การควบคุมตนเอง ความสามารถในด้านต่าง ๆ ความรอบคอบรวม
 ทั้งพลังงานที่จะกระทำการต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพและทันกาล ซึ่งตรงนี้
 มาติอาเวลลีพยายามสื่อถึงผู้อ่านว่า โชคชะตาแปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้น
 การที่เจ้าผู้ปกครองจะแก้ปัญหาได้จะต้องรู้ความเคลื่อนไหวของการเปลี่ยนแปลง
 และจะต้องมีความสามารถพอที่จะปรับตนเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมซึ่งแปรเปลี่ยน
 ไปได้ด้วย ความเชื่อมาแต่อดีตว่าชะตากรรมก็คือสิ่งที่พระเจ้าเป็นผู้กำหนดและ
 ประทานให้แก่มนุษย์ แต่มาติอาเวลลีกลับประกาศว่าโชคชะตาและพรหมลิขิต เป็น
 สิ่งที่เราสามารถจะบังการควบคุมได้เท่ากับเป็นการเน้นความสำคัญที่ตัวมนุษย์ซึ่ง
 จะสามารถควบคุมและบังการได้ เพราะอย่างน้อยเทพเจ้าที่คอยกำหนดโชค
 ชะตาก็เป็นเพศหญิงที่มีแต่ความอ่อนแอ หากคิดจะพิชิตหรือควบคุมเอาไว้ใน
 บงการก็จะต้องลงมือทบทวีและปฏิบัติต่อเธออย่างรุนแรง เทพธิดาองค์นี้โปรดที่จะ
 ยอมตามบุรุษผู้แกร่งกร้าวมากกว่าที่จะเฝ้าตามบุรุษที่เยือกเย็น อ่อนโยน ซึ่งเป็น
 แจกเช่นสตรีโดยทั่วไปที่ผู้กษัตริย์ใครต่อกับบุรุษผู้หนุ่มแน่น ที่มักจะเป็นผู้ที่ห้าว
 หาญศึกศึกคณองและมีความระมัดระวังลึงเลน้อยกว่า หรือหากจะเปรียบโชค
 ชะตาของรัฐประจักษ์กระแสน้ำที่เขียวกรากไหลไปในทิศทางที่ไม่แน่นอน ในยามที่
 คลื่นไหลบ่าเข้าท่วมท้องทุ่งพืดพามาไม้และสิ่งปลูกสร้างหลุดลอยขึ้น ตลอดจน
 กวาดเอาเนื้อดินจากที่หนึ่งไปไว้ยังอีกที่หนึ่งอย่างเกรี้ยวกราดนั้น ทุกสิ่งทุกมวล
 ก็จำเป็นต้องยอมต่อความรุนแรงและอำนาจของกระแสสมุทรนี้ และจำต้องถูก

นำมาให้ลอยละล่องไปโดยไม่มีทางขัดขึ้น แต่ลักษณะการเช่นนี้เจ้าผู้ปกครองสามารถป้องกันล่วงหน้าในขณะที่ปลอดภัยจากอุกฤกษ์ เช่น การสร้างเขื่อน คู เพื่อที่เมื่อเกิดกระแสน้ำอันบ้าคลั่งขึ้นมาอีก ก็จะถูกควบคุมให้ไหลผ่านไปตามลำคูบรรเทาความเกรี้ยวกราดและลดอันตรายลงได้ระดับหนึ่ง โชคชะตาก็เช่นเดียวกันคือจะสามารถแสดงอำนาจที่ยิ่งใหญ่ได้ก็ต่อเมื่อเราไม่ได้เตรียมการป้องกันขัดขึ้นเท่านั้น และโชคชะตาก็จะหันเหกระแสพลังไปในทิศทางที่เห็นว่าไม่มีเขื่อนหรือเครื่องกีดขวางตั้งไว้ด้านทานเสมอไป

หลวงวิจิตรวาทการได้เปรียบโชคชะตาเหมือนกระแสน้ำ กล่าวคือน้ำจะไหลอยู่เสมอโดยจะไหลจากที่สูงไปหาที่ต่ำ ไหลคดเคี้ยวไปตามรูปของแผ่นดินที่ไหลผ่านสุดแต่สภาพที่กววนไปในทิศทางใด แต่มนุษย์ที่มีความฉลาดสามารถที่จะเอาชนะมันได้ เช่น วิศวกรผู้มีความรู้ความสามารถอาจจะทนน้ำที่ไหลบ่าไปใช้ในงานเกษตรบรรเทาความชุ่มฉ่ำในการเพาะปลูก หรือนำเอากระแสน้ำที่เชี่ยวกรากไปสร้างพลังผลิตกระแสไฟฟ้า ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมหาศาล แต่ถ้ามนุษย์ไม่มีอำนาจเหนือมันไม่นำมันมาใช้ให้เกิดประโยชน์ กระแสน้ำก็จะไหลไปตามทิศทางของมันจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ เปรียบประดุจชีวิตของบุคคลก็ดี ชีวิตของชาติก็ดี ถ้าไม่มีการหล่อหลอมกล่อมเกลาก็จะทำให้เดินต่ำลงไปทุกที และมีความทรุดโทรมแตกดับเป็นขั้นสุดท้าย ด้วยเหตุดังกล่าวนี้เรื่องของโชคชะตาจึงเป็นเรื่องที่ต้องพยายามหล่อหลอม สามารถเอาชนะมันได้ด้วยวิชาความรู้ ความขยันหมั่นเพียรและด้วยความไม่ประมาทโชคชะตาของบ้านเมืองเป็นเรื่องที่เผลอไม่ได้ ปล่อยปละละเลยไม่ได้ ถ้าหากเราเผลอหรือปล่อยปละละเลย ไม่คอยหล่อหลอมกล่อมเกลาก็ให้ดีเราก็จะอ่อนแอลงไป ทรุดโทรมลงไป และในที่สุดภัยพิบัติก็มาถึงชาติบ้านเมืองภาวะบ้านแตกสาแหรกขาด ตลอดจนความเดือดร้อนต่าง ๆ ก็มาถึง ถ้าบังเอิญโชคชะตาไม่มีใครกอบกู้ขึ้นมาได้ชาติบ้านเมืองก็จะถึงการแตกดับ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องคอยหล่อหลอมกล่อมเกลาชคชะตาของชาติบ้านเมืองอยู่เสมอ และวิธีการในการใช้กล่อมเกลาชคชะตาของชาติบ้านเมือง

เมืองก็คือวิชาความรู้ ความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน และความไม่ประมาท จึงจะสามารถลบล้างความเชื่อเดิมที่ว่า โชคชะตาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองเหนือความสามารถมนุษย์ดังพรหมลิขิต เพราะเราสามารถเอาชนะมันได้ โชคชะตามีใช้มีแต่เฉพาะส่วนตัวคนโชคชะตาของชาติบ้านเมืองก็มีเช่นกันในทุกประเทศ¹⁵ กล่าวคือ จะต้องมียุทธการอันใดอันหนึ่งเกิดขึ้นซ้ำ ๆ กัน เช่น บางประเทศเกิดมาเป็นทาสของคนอื่นอยู่ตลอดเวลา แม้จะพยายามกอบกู้อิสรภาพก็อยู่ได้ไม่นานก็กลับไปเป็นทาสอีก บางประเทศถูกเชือดเฉือนดินแดนถูกแบ่งปันมาตลอดประวัติศาสตร์บางครั้งมีโอกาสรวมประเทศได้ แต่ก็อยู่ได้ไม่นานก็ถูกแบ่งแยกอีก บางประเทศไม่มีใครแบ่งแยก แต่มีโชคชะตาหรือดวงเมืองที่จะต้องถูกแบ่งแยกก็ทำให้เกิดมีการแบ่งแยกกันเอง บางช่วงสมัยเกิดมีผู้นำอัจฉริยะทำให้สามารถรวมประเทศได้ มีกำลังเก่งกาจสามารถ ครอบงำหรือสามารถสร้างความสำเร็จได้ แต่ก็รวมอยู่ได้เพียงชั่วอายุของอัจฉริยะบุรุษผู้นั้นแล้วหลังจากนั้นก็เกิดการแตกแยกกันอีก

7. ความคิดในเรื่องของความตระหนี่

มาคิดเอาเวลส์ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับอคติของผู้ที่จะก้าวเข้ามาเป็นเจ้าของผู้ประกอบการ ไม่ว่าจะได้ชื่อว่าเป็นคนเสรีและใจกว้างอย่างไรก็ตาม ความเป็นคนโอบอ้อมอารีก็เป็นสิ่งหนึ่ง ในบรรดาข้อบกพร่องในการปกครองประเทศ ความเป็นคนใจกว้างโอบอ้อมอารี และสุรุ่ยสุร่ายจะทำให้ผู้ประกอบการเอาชนะใจประชาชนได้ไม่มากนัก แต่กลับทำให้คนส่วนใหญ่เป็นปฏิปักษ์กับเจ้าผู้ประกอบการเสียอีก โดยเนื้อแท้แล้วความโอบอ้อมอารีเป็นอันตราย เพราะผู้ที่โอบอ้อมอารี

¹⁵ วิจิตรวาทการ, วิถีทำงานและสร้างอนาคต (พระนคร : สำนักพิมพ์ดวงศึกษา, 2485), หน้า 331.

ไม่ห่างจากผู้ที่ฟุ่มเฟือย เพราะการโอบอ้อมอารีทำให้ต้องใช้จ่ายมากเป็นเหตุให้ต้องแสวงหาทรัพย์สินสมบัติมาชดเชย และหนทางแสวงหาทรัพย์สินสมบัติของเจ้าผู้ปกครองก็คือการเก็บภาษี ดังนั้นความโอบอ้อมอารีของเจ้าผู้ปกครองจะนำมาซึ่งความเดือดร้อนของประชาชน และในที่สุดก็จะทำให้ประชาชนเกลียดชัง นอกจากนี้ความโอบอ้อมอารีจะทำให้ขาดแคลนทรัพย์สินสำหรับบำรุงกองทัพ ซึ่งเป็นเหตุให้กองทัพอ่อนแอ ในที่สุดก็จะพ่ายแพ้แก่ศัตรูนำไปสู่การสูญเสียดินแดน ประชาชนจะเดือดร้อนแสนสาหัส และอาจจะตกเป็นทาสหรือเชลย หากเจ้าผู้ปกครองมีความจำเป็นจะต้องแสดงความโอบอ้อมอารี ควรกระทำโดยการใช้ทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นแต่ตระหนี่ในการใช้ทรัพย์สินสมบัติของตนเอง ความตระหนี่แม้จะไม่เป็นที่ชื่นชมแต่ผู้ที่ตระหนี่ย่อมสามารถดำรงรักษาความมั่งคั่งไว้ได้ เจ้าผู้ปกครองที่ตระหนี่แต่มีความมั่งคั่งและมีกองทัพที่แข็งแกร่งจะทำให้ประชาชนเกรงกลัวในอำนาจบารมี ไม่มีใครกล้าแข็งข้อ รวมทั้งศัตรูก็จะครั่นคร้าม การตระหนี่จะทำให้ประชาชนไม่เดือดร้อนเพราะไม่ต้องถูกขูดรีดเรื่องภาษี อย่างไรก็ตาม เจ้าผู้ปกครองควรพยายามทำให้ผู้อื่นคิดว่าตนเป็นคนโอบอ้อมอารี แต่โดยความเป็นจริงจะต้องเป็นผู้ที่ตระหนี่และมีความมั่งคั่ง การที่เจ้าผู้ปกครองจะกระทำตัวเป็นคนใจกว้างเพราะต้องการแต่ค่าสรรเสริญจากประชาชน ก็อาจจะกลับเป็นอันตรายต่อตนเองได้เพราะการทำใจกว้างโอบอ้อมอารีหากทำไปพอสมควรไม่เกินตัว ผลที่ได้ก็จะอยู่ในระดับธรรมดาคือไม่ค่อยมีคนรู้จักมากนัก และดีไม่ได้ยิ่งอาจจะถูกค่อนแคะกล่าวร้ายโดยฝ่ายตรงข้ามได้ด้วย การทำใจโอบอ้อมอารีให้ชื่อเสียงปรากฏ จึงย่อมหลีกเลี่ยงการบำเพ็ญตนเป็นคนฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่ายสิ้นเปลืองไปไม่พ้น ผลที่จะตามมาอย่างแน่นอนก็คือ เจ้าผู้ปกครองจะต้องใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองในครอบครองไปจนร่อยหรอหมดสิ้นลง และหากยังต้องการชื่อเสียงแห่งความเป็นคนใจกว้างอยู่ต่อไป ก็ย่อมจะต้องข่มขู่ขูดรีดประชาชน เพิ่มอัตราภาษีทุกหนทาง จากนั้นเสียงสาปแช่งด้วยความชิงชังจากข้าราชการบริพารก็จะ

ค่อย ๆ ดั้งขึ้น แล้วความสิ้นศรัทธาจับถือก็จะตามมา เพราะเจ้าผู้ปกครองได้กลายเป็นผู้ที่ขัดสนในเรื่องทรัพย์สินไปเสียแล้ว

หลวงวิจิตรวาทการ ได้พูดถึงความตระหนี่ถี่เหนียว หรือความประหยัดอาจแบ่งออกได้เป็น 3 ประการ คือ

1) การประหยัดในเรื่องของการจัดการ นับว่ามีความจำเป็นไม่ว่าจะเป็นงานธุรกิจการค้า อุตสาหกรรม เกษตร งานราชการ ซึ่งจะเห็นได้ว่างานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน การวางระเบียบ การจัดกำลังคน การแบ่งหน้าที่ต้องแบ่งลงไปทางประหยัด กล่าวคือ ต้องใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด หลวงวิจิตรวาทการได้พูดถึงตัวอย่างในภาคอุตสาหกรรมว่า วัสดุใช้แล้วมีความสำคัญมากจะต้องไม่ทิ้งให้เกิดความสูญเปล่าจะต้องคิดหาวิธีนำวัสดุเหลือใช้นั้นไปทำประโยชน์ให้ได้ และเมื่อมีเศษเหลือต่อไปอีกก็ต้องคิดที่จะนำเศษที่เหลือนั้นไปทำอะไรต่อไปอีกเรื่อย ๆ จนหมด ไม่ทำให้มีของเหลือทิ้งอยู่อย่างสูญเปล่า

2) การประหยัดเวลา ในเรื่องของเวลานี้ หลวงวิจิตรวาทการได้พยายามชี้ให้เห็นว่า เวลาเป็นสิ่งที่มีความค่าเพราะหากวันเวลาผ่านไปแล้วในอดีตเราไม่สามารถเรียกคืนได้ เพราะเวลานั้นไม่หยุดแต่มันเดินของมันไปเรื่อย ๆ วัน เดือน ปีผ่านไปอย่างรวดเร็ว ทั้งงานไว้เดี๋ยวเดียวก็เข้าไปแล้ว เผลอหน่อยเดียวอาจจะทำให้เสียหายหรือเกิดความเสียหายขึ้นได้ บางครั้งคนเรามาพลัดคิดถึงอดีตที่เวลาล่วงเลยมาแล้วทำให้รู้สึกเสียดาย คิดไปว่าในช่วงเวลาที่ผ่านไปนั้นเราน่าจะทำอย่างนั้นอย่างนี้แต่ก็ไม่ได้ทำทำให้เกิดความเสียดาย ฉะนั้นการประหยัดเวลาก็คือการป้องกันมิให้เวลาสูญเปล่าจึงนับว่ามีความสำคัญมาก

3) การประหยัดพลังงานในตัวของเราเอง เรื่องนี้หลวงวิจิตรวาทการอธิบายว่าเป็นเรื่องของจิตใจ จึงมีความจำเป็นต้องอธิบายในเชิงจิตวิทยา กล่าวคือ จิตใต้สำนึกเป็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ในตัวเราโดยเราจะไม่รู้ตัว จิตใต้สำนึกที่ว่านี้จะทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและเป็นเลขานุการที่ดีที่สุดของมนุษย์ มนุษย์

เราไม่จำเป็นต้องมีที่ปรึกษาที่เป็นมนุษย์ด้วยกันเพียงอย่างเดียว แต่ยังคงปรึกษาหาหรือจิตใต้สำนึกในตัวของเราเองก็ได้ หากยังคิดอะไรไม่ออก ยังสงสัยไม่แน่ใจ อะไรที่ยังกลางแคลงใจไม่กล้าตัดสินใจ อะไรที่เราารู้สึกขัดสนจนปัญญาไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรดี ก็ให้นอนหลับเสียเพื่อเป็นการประหยัดพลังงาน ในระหว่างที่เราหลับจิตใต้สำนึกจะทำงานให้เรา โดยจิตใต้สำนึกจะเก็บเอาไปคิดเอาไปวิจัย หาความคิดใหม่ หาทางแก้ไขให้เรา พอเราตื่นขึ้นมา ก็จะสดใสสมองปลอดโปร่งอะไรที่คิดไม่ออกตอนก่อนนอนขณะตื่นนอนกลับคิดออก แสดงให้เห็นว่ามีใครช่วยคิดไว้ให้เราก่อนแล้ว จิตใต้สำนึกได้ช่วยทำงานให้เราในเวลาที่เราหลับจิตใต้สำนึกจึงเป็นทั้งที่ปรึกษาและเลขานุการช่วยทำงานแทนเรา เป็นการประหยัดพลังงานไว้ให้ใช้ได้อย่างยาวนาน

ผู้ที่มีนิสัยประหยัดตระหนี่ถี่เหนียว เป็นคุณลักษณะของผู้ที่เข้มแข็งเปรียบพร้อมไปด้วยความสามารถ เช่น เฟรเดอริค มหาราช นโปเลียน และปีเตอร์มหาราช ท่านเหล่านี้ล้วนแต่มีนิสัยประหยัดจนกลายเป็นความตระหนี่ถี่เหนียวไปเสียด้วยซ้ำ แต่ในทางตรงกันข้ามพระมหากษัตริย์ที่สุรุ่ยสุร่าย ฟุ่มเฟือยโอ้อ่า ใช้เงินโดยไม่รู้จักค่า เช่น พระเจ้าหลุยส์ที่ 15 ของฝรั่งเศสล้วนเป็นคนที่ย่อแอ

8. ความคิดในเรื่องของที่ปรึกษา

มาคิดเอาเวลลี เน้นที่ความสำคัญของที่ปรึกษาโดยระบุว่า เจ้าผู้ปกครองที่ชาญฉลาดจะต้องมีที่ปรึกษา เพราะความรู้ความสามารถของเจ้าผู้ปกครองนั้นวัดได้จากผู้ที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษา ด้วยเหตุนี้เจ้าผู้ปกครองจึงต้องหมั่นปรึกษาอยู่เสมอ แต่ต้องเป็นกรณีที่เจ้าผู้ปกครองต้องการไม่ใช่ที่ปรึกษาต้องการ ในขณะที่เดียวกันเพื่อเป็นการตอบแทน เจ้าผู้ปกครองก็จะต้องให้ทรัพย์สินศฤงคารยกย่อง ให้เกียรติ และให้ยศฐาบรรดาศักดิ์ และจะต้องให้เขาตระหนักด้วยว่าสิ่งที่เขาได้เหล่านี้ก็ด้วยความเมตตากรุณาจากเจ้าผู้ปกครอง หากปราศจากเจ้า

ผู้ปกครองแล้วสิ่งที่เขาได้เหล่านี้ก็จะมีอันมลายหายไป และความสามารถของ
 เจ้าผู้ปกครองจะวัดได้โดยพิจารณาจากตัวบุคคลที่ห้อมล้อม ที่ปรึกษานั้นจะต้องไม่
 คิดถึงตัวเองแต่จะคิดถึงเจ้าผู้ปกครองเสมอ และจะเข้าพบปะสนทนากับเจ้าผู้
 ปกครองก็แต่เฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของรัฐ เจ้าผู้ปกครองจะ
 ต้องเลือกบุคคลที่มีความสามารถหลักแหลมมาใช้ และอนุญาตให้กล่าววิจารณ์ออก
 ความเห็นได้อย่างตรงไปตรงมา แต่คำอนุญาตนี้จะจำกัดใช้ได้เฉพาะในยามที่
 ผู้ปกครองเอ่ยถามความเห็นหรือขอคำปรึกษาเท่านั้น เจ้าผู้ปกครองก็ควรจะขอ
 ความเห็นจากที่ปรึกษา แล้วนำความเห็นเหล่านั้นมาพิจารณาอย่างระมัดระวัง
 แล้วจึงค่อยตัดสินใจลงไปด้วยตัวของตัวเอง เจ้าผู้ปกครองควรจะวางตัวและ
 ที่ทำให้ที่ปรึกษาทั้งหลายได้ตระหนักว่า ความเห็นที่แสดงออกไปซึ่งมีความแหลม
 คมสมเหตุสมผลก็จะยิ่งเป็นที่ยอมรับมากขึ้นเท่านั้น และไม่ควรมองความเห็นของ
 บุคคลอื่นที่นอกเหนือไปจากที่ปรึกษาที่เลือกสรรไว้ และจะต้องมั่นคงอยู่กับเป้า
 หมายของตัวเอง มีความหนักแน่นต่อการรับฟังจากที่ปรึกษาและมีความรับผิดชอบ
 ต่อการตัดสินใจใด ๆ ที่ได้กระทำลงไป เจ้าผู้ปกครองมิใช่จะได้ประโยชน์จากที่
 ปรึกษาในแง่ของคำปรึกษาหารือเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะที่ปรึกษาเหล่านี้
 นี้ยังช่วยเป็นโล่ป้องกันความไม่พอใจของประชาชนได้อีกด้วย และยังมีประโยชน์
 ในยามต้องการผลักราคาความรับผิดชอบให้พ้นออกไปจากเจ้าผู้ปกครองด้วยการ
 ผลักไปให้คณะที่ปรึกษา ส่วนที่เมื่อทำไปแล้วบังเกิดผลดีมีชื่อเสียงเจ้าผู้ปกครอง
 จะต้องลงมือทำสิ่งนั้นด้วยตนเอง สิ่งที่จะชี้ให้เห็นถึงภูมิปัญญาของเจ้าผู้ปกครอง
 ก็คือการพิจารณาคณสมบัติในตัวของผู้ใกล้ชิดที่แห่แหนอยู่รอบข้าง ถ้าบรรดาคน
 สนิทเหล่านี้มีความสามารถและความภักดี ก็ควรถือว่าเจ้าผู้ปกครองนั้นมีสติ
 ปัญญาสูง เพราะสามารถจำแนกสมรรถนะของบุคคล และความโน้มแน่วใจให้
 มีคนภักดี แต่ถ้าบรรดาคนสนิทเป็นผู้ด้อยความสามารถและไร้น้ำใจสัตย์ซื่อก็แสดง
 ว่าเจ้าผู้ปกครองนั้นมีสติปัญญาต่ำต้อย เพราะได้กระทำความผิดจนร่ำไวย์ข้อหนึ่ง
 ซึ่งไม่ควรแก่การให้อภัย สิ่งนั้นก็คือ "การเลือกใช้คนผิด"

หลวงวิจิตรวาทการได้พูดถึงที่ปรึกษาว่ามีความจำเป็นสำหรับผู้ทำหน้าที่การงานที่อยู่ในความรับผิดชอบมาก หรือทำหน้าที่ในฐานะเป็นผู้บริหารระดับสูง เพราะที่ปรึกษาจะช่วยแบ่งเบาภาระให้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานที่จะต้องอาศัยความรู้ความชำนาญหรือทักษะเป็นพิเศษ เพราะบางครั้งผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้บริหารระดับสูงก็จะไม่รอบรู้ไปทุกเรื่องจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมามีที่ปรึกษา ซึ่งในเรื่องนี้ หลวงวิจิตรวาทการได้พูดถึงในบางประเทศได้แต่งตั้งนักการเมืองหรือบุคคลที่มีชื่อเสียงมาเป็นเอกอัครราชทูต ในกรณีเช่นนี้จะต้องมามีที่ปรึกษาหรือเลขานุการเอกที่ดี เพราะเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นเรื่องของความละเอียดอ่อน การเจรจาและการทำเอกสารสัญญาทางการทูตต้องมอบให้ที่ปรึกษาหรือเลขานุการเอก ซึ่งเป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของกระทรวงการต่างประเทศและมีประสบการณ์ด้านนี้ ส่วนงานนโยบายนั้นคงหนีไม่พ้นที่เป็นหน้าที่ของเอกอัครราชทูตที่จะเป็นผู้ควบคุมนโยบาย เหตุผลที่มีความจำเป็นที่จะต้องให้คำปรึกษาหรือเลขานุการเอกมาทำหน้าที่ตรงนี้ก็เพราะ ภาษานักการทูตนั้นไม่ใช่ภาษาธรรมดาที่ใช้กันอยู่ทั่ว ๆ ไป และด้วยเหตุนี้คนที่เป็นนักการทูตได้จะรู้ภาษาธรรมดายังไม่เพียงพอ ยังจะต้องเรียนรู้ภาษาการทูตด้วย ซึ่งทั้งวิธีเขียนและวิธีพูดไม่เหมือนภาษาทั่ว ๆ ไป และจะต้องเล่าเรียนศึกษากันเป็นพิเศษ ในเรื่องนี้หลวงวิจิตรวาทการได้เล่าถ่ายทอดให้ฟังว่า มีอยู่ครั้งหนึ่งในสมัยเมื่อคราวท่านดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอยู่ ๗๗ นายบุญ เจริญชัย เป็นผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาเอกทางกฎหมาย รัฐบาลจึงได้มอบหมายให้ร่างหนังสือประท้วงการกระทำอันหนึ่ง ไปยังสถานทูตแห่งหนึ่ง ๗๗ นายบุญ เจริญชัย ได้ร่างหนังสือประท้วงมาเป็นอย่างดีทั้งในข้อกฎหมายและหลักการ แต่ด้วยเหตุที่งานความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นเรื่องละเอียดอ่อน จึงได้นำร่างหนังสือดังกล่าวมาให้หลวงวิจิตรวาทการตรวจแก้ไข ด้วยเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความชำนาญด้านงานต่างประเทศ หลวงวิจิตรวาทการเห็นว่าหนังสือประท้วงที่ ๗๗ นายบุญ เจริญชัย ร่างมานั้นมีความ

แข่งกร้าวเกรงจะมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จึงได้แก้ไขร่างให้ทั้งฉบับกลับคืนให้ ฯพณฯ นายบุญย์ เจริญชัย ได้สร้างความปลอดภัยให้แก่เจ้าของร่างเป็นอันมาก และในที่สุดร่างหนังสือประท้วงดังกล่าวก็ถูกพิมพ์ขึ้นตามที่ได้รับการแก้ไขเป็นครั้งสุดท้ายจากหลวงวิจิตรวาทการส่งไปยังสถานทูตแห่งนั้น และต่อมาก็ได้รับการตอบสนองจากประเทศที่ถูกประท้วงนั้นเป็นอย่างดี ซึ่งบังเกิดผลดีแก่ประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง